De Heraut

voor de

Gereformeerde Kerken in Nederland.

Het nadrukken van den inhoud van dit blad is verboden overeenkomstig de Wet op het Auteursrecht.

Dit blad wordt geregeld des *Vrijdags* aan de geabonneerden verzonden. Bijdragen van medewerkers, ingezonden stukken en alles wat verder den inhoud van dit blad betreft, te adresseeren aan de **REDACTIE**. Abonnementen en Advertentiën aan de **ADMINISTRATIE. Bureau: N.Z. Voorburgwal 58—60, te Amsterdam.** Inzendingen, die later dan *Donderdag* 's namiddags te 12 uur worden ontvangen, kunnen voor het nummer van die week niet meer in aanmerking komen.

Zondag 10 October 1920. N°. 2229.

Abonnementsprijs: *franco* aan huis, per drie maanden ƒ 1.50 bij vooruitbetaling voor het Buitenland en Ned.-Indië per jaar ƒ 7.20 bij vooruitbetaling. Afzonderlijke nummers ƒ —.15.

Advertentiën: van 1 tot 5 regels ƒ 1.35, met in begrip van bewijsnummer, voor elken regel meer ƒ —.25. Aanvragen en vermelding van liefdegaven ƒ —.12 per regel.

Van de Kerk.

LXIII.

> Maar in dit alles zijn wij meer dan overwinnaars, door hem die ons liefgehad heeft.
> Rom. VIII : 13.

Al kan een uitvoerige uiteenzetting van den toenmaligen strijd der overtuigingen niet op onzen weg liggen, toch moet duidelijk worden toegelicht, welke positie Comrie in den strijd die destijds onze Kerken verdeelde, achtte te moeten innemen. Wat destijds de geloovigen verdeelde, uitte zich eenerzijds in het Antinomianisme en anderzijds in een zich vastklemmen aan de Wet. Men placht dit aan te duiden als de schrille tegenstelling tusschen de Vrije Genade en den Donder der wet. Sinds is de stemming der geesten in zoo zichtbare mate verbeterd en van excessen gezuiverd, dat de verschillen die destijds de geloovigen verdeelden, thans niet meer dan hoogst zelden zich nog merken laten. In Comrie's dagen daarentegen drongen juist deze geloofsverschillen steeds sterker naar voren, en wie Comrie's optreden verstaan wil, moet daarom aan die jammerlijke uitwassen van een anti-Evangelie, zeer bijzonder zijn aandacht wijden. Comrie was, voor wat dit geding aangaat, niet zeer gelukkig. In de periode die aan zijn optreden als Prediker in Woubrugge en de omliggende dorpen voorafging, had gelukkigerwijze onder de kloeke en hoogst ernstige leiding van den toenmaligen Leeraar nauwelijks verschil geheerscht. Natuurlijk mocht ook hier straks een deel der kerkleden voor bekeerd gelden, maar voor zoovoor het geloof zich duidelijk uitsprak, bewoog men zich saam in gelijke richting en genoot in besliste eenparige belijdenis. In de tweede periode echter, toen Comrie als leeraar optrad, was in die eenparige belijdenis reeds ernstige breuke merkbaar geworden. Het Antinomianisme en Neonomianisme hadden, zij 't ook in beperkten kring, aanhang gewonnen en deze breuke in de eenheid had de geheele positie van Woubrugge, en zulks juist in de dagen van Comrie's optreden, op in het oog loopende wijze verzwakt. Dit bespeurde Comrie terstond na zijn optreden, en het is met 't oog op dit ernstig gedweep, dat hij zich aanstonds met volle beslistheid voor de Vrije genade uitsprak. In zijn Catechismus op blz. 48 en 49, liet hij zich over dit gewichtige punt in dezer voege uit: »Laten de *Herders* en ook de *Hoorders* toch helder inzien, wat ze bedoelen moeten in alle hunne behandeling van zielen. Het is niet het voornaamste einde om *terrificatie* of verschrikkinge in de conscientie te veroorzaken, om de aarde in een hel te veranderen, en dan de menschen te laten liggen. Neen, slaan wij, het moet met een oogmerk zijn om te genezen, en wij moeten als Dienaren Christi, allerovervloedigst zijn om de Troost-leer voor te houden. Ik heb in den loop van mijn leven, en ook in mijn bediening, ondervonden, dat het prediken van de Vrije genade, van de heerlijkheid van den Persoon des Middelaars, van het aanbod van zaligheid, van de gewilligheid van Christus om te zaligen, en van de voorrechten van dezulken die in Hem zijn, het meeste te weeg brengt, om de harten onder liefelijke aandoeningen te brengen; en integendeel dat uit alle donderen der Wet niets anders als een Caïns berouw en een Judas' bekeering voorkomt, en dat de harten als tusschen twee schroeven worden gesteld, zoodat er niets van de Leer des Troostes in dezelve kan ingaan, noch eenige waarachtige zuchtingen kunnen uitgaan. Gods barmhartigheid in Christus doet het hart smelten, maar Gods rechtvaardigheid in de Wet doet het harte inkrimpen. Ik weet dat velen anders gevoelen; ik zegge maar het mijne. Mij geheugt dat er een Leeraar geweest is in een groote stad, die, op den stoel zijnde, na wat gepredikt te hebben, begon uit te roepen met een vehemente of hevige stemme en met handbewegingen, of hij zulks bij hem hadde, *nu zal ik de vonken van de hel onder u werpen.* Groot was de zielskillende en koud makende benauwdheid, maar daar was geen smeltinge van het harte. *Sinai* droogt de springbron van zulke tranen op, maar *Zion* doet ze ongeforceert en ongedwongen druipen; de *Zonne der gerechtigheid* ontdooit, maar *Mozes* is als de koude uit het noorden, die alles *conglacieert* en *consolideert* of bevriest en verstijft. *Hoe hebt gij den geest ontvangen*, vraagt Paulus *in Galaten III : 2, uit de wet of uit de prediking des Geloofs?* De wet is een *Tuchtmeester tot Christus.* Wij moeten daarop uit zijn, dat de Wet het hare krijgt, maar zorge dragen, zooveel mogelijk is, dat haar meesterlijk gezag niet te groot worde in de conscientie boven en tegen den Heere zelf. Want hoe meer de Wet met haar vloek in de conscientie op den Troon wordt gezet, hoe meer wij Christus uit de ziele bannen, en het Koninkrijk van den Duivel met alle zijn helsche angsten, oprichten en stabilieeren, want al zijn macht heeft hij in de Wet van het verbroken werkverbond, en nu is het de Wet onmogelijk, nadat de zonde in de Waereld gekomen is, het leven te geven. Zoodra die in de conscientie komt, komt ook de Duivel en de helle daarin. Luther zegt ergens in zijn Verklaring over de *Galaten*, dat *de Wet in de conscientie erger is dan de Duivel.* o, Mijne vrienden, dat God wijsheid mocht geven om van het beste en allerheiligste ding, naast God, geen misbruik te maken, en dat een ieder recht leeren mocht, niet alleen hoe de Wet en het Evangelie ondergeschikt zijn aan elkander, maar ook hoe ze tegen malkander strijden als vuur en water, licht en duisternis, hemel en hel; nadat de Wet door de zonde krachteloos is geworden, om het leven te geven. Wierd toch alles wat wij zeggen, wel opgemerkt, wij zouden nooit wettische beroeringen, op zich zelven aangemerkt, opgeven als zaligmakende werkingen, maar daar op uit zijn, om het Evangelie tot troost en bemoediging te openen, opdat het Geloove komende, de Tuchtmeester als Hagar en hare kinderen mocht buitengeworpen worden. Godt doe een ieder mijn rechte meeninge in deze, recht verstaan.«

Deze ernstige en diep ingrijpende verklaring van Comrie toont op 't duidelijkst, in welken stroeven zin destijds het machtige soteriologisch probleem zich had vastgezet. Comrie verbloemde dit allerminst, en merkte er aanstonds uit, in welke bedenkelijke dolingen de strijd in de gemeente destijds uitgleed. Nu leverde dit voor Comrie's eigen theologische positie geen de minste bedenking op. Voor hem toch toch deed zich geen oogenblik het gevaar op, dat hij zich tot het meé afglijden in deze zwenkingen zou laten verlokken, en steeds vond hij bij het grooter deel der geloovige Gemeente warmen steun, om het bederf dat in deze afdolingen dreigde, te weren. Gelijk in een vroeger artikel reeds werd aangegeven, had de oorspronkelijke opleving van het geloof juist in de Gemeente van Woubrugge van meet af een schoon-harmonieuze uitklinking op het geloofsorgel gegeven, en vermoedelijk had 't eerst de invloedrijke meesterknecht, die er later in slaagde, om vele nog ongeloovigen voor het geloof te winnen, de geestelijke verbrokkeling ingang doen vinden. De oorspronkelijke eerste geloovige prediker van Woubrugge had de gemeente in het rechte spoor geleid, maar het was deze later in de gemeente opgetreden meesterknecht, die het vaste spoor verliet, om de destijds elders opgekomen verdeeldheden ook naar Woubrugge over te brengen. Hierdoor was de geloofseenheid in de Gemeente te loor gegaan. Niet aanstonds. Gelijk we boven reeds opmerkten, nam het zelfs zes á zeven jaren eer de scheuring onder de geloovigen doorbrak. Maar eenmaal ingeslopen, kroop dit gif spoedig in de Gemeente door, en reeds toen Comrie het Predikambt aanvaardde, was de geloofseenheid in de aanvankelijk zoo geestelijk rijke gemeente voor een aanmerkelijk deel teloor geraakt. Gelijk nu nog vaak gezien wordt, hoe in een geheel gemoderniseerde gemeente soms een enkele boer of ambachtsman, die sterk in het geloof staat, na ettelijke jaren een aanhang wint, maar dan ook met dien aanhang een soort separate gemeente in zijn Kerk vormt, en dan niet zelden allerlei onbedoelde, maar toch bedenkelijke dwaling in zijn propaganda en prediking mengt, zoo ging 't ook destijds in Woubrugge toe. Die goed-meenende meesterknecht, die in Woubrugge insloop, won ongetwijfeld na zekere periode niet weinigen voor zijn eigenaardige geloofsmeeningen, doch juist de eigenaardige leervormen, die hij van elders in de Gemeente inbracht, kweekten niet aanstonds, maar na zeker aantal jaren, zeer bedenkelijke verdeeldheid. Op die verdeeldheid aasden ook de Antinominianen en andere sectarische geesten uit nabijgelegen dorpen, en ook de boekhandel bood overvloedig aan wat splitsen en verdeelen kon.

Het ernstig gevaar dat in deze sectarische eenzijdigheden school, doorzag Comrie van meetaf, en het is op de afwending hiervan, dat hij aanstonds zijn welbewuste geestelijke kracht toespitste. Hij trad daartoe aanstonds in het spoor van zijn voorganger in de Gemeente, en aarzelde geen oogenblik om met moed en beslistheid tegen de nieuw ingeslopen dwalingen op te treden, en met volle beslistheid voor de Dordsche belijdenis in het krijt te treden. Een ernstige moeilijkheid, die zich hierbij voordeed, bestond alleen hierin, dat Comrie niet het normale theologische Academisch onderwijs zich ter leidster had verkozen, maar zich in zijn tweede studieperiode meer eenzijdig op de wijsgeerige ontwikkeling van zijn geloofsinzichten had toegelegd. Hij bewoog zich, als uitvloeisel van die afwijkende studie, haast zou men kunnen zeggen meer in wijsgeerige dan in Godgeleerde richting; en althans met de streng schoolsche opleiding brak hij. Dit ontging uiteraard aan de afdolende geesten ook in Woubrugge en omtrek niet. De spanning tusschen Comrie en de afgeweken subjectivisten verergerde er zelfs in niet geringe mate door. En zoo kwam al spoedig het altoos bedenkelijk resultaat uit, dat velen uit de Dordsch-Synodale groep, die met ernste het subjectivisme der Antinomianen te keer gingen, toch evenmin zich aan Comrie wilden aansluiten. Dank zij zijn wijsgeerige opleiding te Leiden, en tegelijk bezield door de ernstige zucht om de gedeeldheid zonder einde, die in Engeland was uitgebroken, te mijden, gaf hij zich almeer aan het ernstig voornemen over, om in klaren, eenvoudigen vorm de belijdenis der Dordsche vaderen zóó om te gieten, dat ze rechtstreeks een doordringenden invloed kon oefenen op de geloovigen, die hij om zich verzamelde, en die hij eenerzijds zocht te wapenen tegen de dolingen, die juist toen de Gemeente bedreigden, maar ook anderzijds om geheel het geloovige element opnieuw om de belijdenis der vaderen bijeen te brengen, mits dan met duidelijke openbaring van wat de juist destijds insluipende en heerschende dwalingen te keer kon gaan, en de aloude belijdenis der Vaderen gereeden ingang kon doen vinden. In het breede stuk, dat we in den aanvang van dit artikel uit Comrie's *Catechismus* overnamen, sprak zich dit opzet en bedoelen doorzichtig en klaar uit. Wat Comrie aanstonds aandorst, was, tweeërlei, of zelfs zoo men wil drieërlei strijd tegen de geesten dier dagen aan te binden. Ten eerste toch keerde hij zich zoo beslist als het slechts denkbaar was tegen het toen reeds van meer dan één zijde insluipend Liberalisme, dat in enkele mannen, gelijk ons bleek, reeds destijds in vrij ernstig loochenend karakter dorst uitkomen. In de tweede plaats nam hij van meetaf positie in tegenover de Antinomiaansche insluipselen dier dagen. En hieraan moet dan, voor volledigheid, nog worden toegevoegd, dat hij in afwijking zelfs van Voetius ten leste aan een vrijer vorm van betoog de voorkeur gaf, en het Scholasticisme door meer wijsgeerige uiteenzetting verdrong.

Natuurlijk valt er niet aan te denken, om in een enkel nummer van ons weekblad dezen drieledigen strijd van Comrie tot in bijzonderheden weer te geven. In Professor Honig's dissertatie werd aan de uiteenzetting hiervan van blz. 182 tot blz. 292 gewijd. Een zaakrijk en nauwkeurig betoog, waaraan dan nog 63 bladzijden met cursieve letter werden toegevoegd, om enkel dit eene punt uit Comrie's verleden meer van nabij toe te lichten. Al laten we derhalve de eerste 182 bladzijden van de historische toelichting en de 63 pagina's van zijn meer speciale gegevens geheel rusten, zoo zou toch van blz. 182 tot blz. 292 in ons opstel over te brengen zijn, om Comrie's nadere Godgeleerde ontwikkeling breedvoerig en in alle bijzonderheden toe te lichten; iets waaraan we uiteraard niet denken kunnen. Ook het teruggaan op het artikel in de *Christian Review* zou hier tot geen klaarheid brengen, omdat de nadere dogmatische ontwikkeling in Engeland vooral, maar ook ten deele zelfs in Schotland, een zoo afwijkend verloop had. We moeten ons daarom hier wel bepalen tot drie algemeene opmerkingen. De eerste is, dat Comrie in de hoofdzaak der Belijdenis geen oogenblik heeft geaarzeld zich aan de Synode van Dordrecht aan te sluiten, en zelfs in nog klaarder vorm dan onze vaderen de oorspronkelijke hoofdgedachte van onze geloofsbelijdenis en onze Vijf Artikelen, weer te geven. In de tweede plaats dient in het oog te worden gehouden, dat Comrie dit pleidooi breeder heeft uitgewerkt in zijn klare en nog meer concrete toepassing op den vorm, dien de geloofsgeschillen in zijn dagen hadden aangenomen. En ten derde dat het voor Comrie een wraagstuk was, om zich telkens op nieuw in den specialen strijd te wagen met de afwijkende richtingen, die om hem heen gierden. Hierbij toch verviel hij een enkel maal in uiteenzettingen en uitdrukkingen, die zich niet altijd aan alle critiek ontworstelen konden [1]).

Natuurlijk zou Comrie's theologische worsteling minder stof tot tegenspraak en verwarring hebben opgeleverd, indien hij zich meer had kunnen beperken, en nauwer aan de vroegere opvattingen had kunnen aansluiten. Juist dit echter was voor Comrie niet wel doenlijk. Geheel zijn loopbaan in een zoo kleinen kring als Woubrugge bood, voleindende, was hij vanzelf gehouden om zich tot in de kleinste verschillen, die daar ter plaatse de geloofsopvatting bood, niet alleen te mengen, maar er zelfs met overwegend gezag in te laten hooren. Practisch bood de ministerieele verzorging van Woubrugge hem geen levensbezigheid, en bovendien lag het niet in zijn aard om zijn oordeel over wat hem omringde voor zich te houden. Zijn aard en zielsdrang leidde er hem veeleer van zelf toe, om zich omstandig en tot in de kleinste bijzonderheden met de geschillen van zijn gemeente in te laten, en voor de gezonde, normale belijdenis en practijk op te komen. Ware nu die vroegere leiding van de Gemeente nagenoeg geheel in handen van den toenmaligen leeraar gebleven, zoo zou zich geen overwegende verdeeldheid hebben opgedrongen. Maar gelijk we zagen, had de geestelijk rijkontwikkelde meesterknecht hierin ten leste een algeheele wijziging gebracht. Niet aanstonds ging dit door. Zelfs blijft de indruk dat hiermee een kleine reeks van jaren verliep, eer de godsdienstige opvatting metterdaad in een groot deel van het dorp een keer begon te nemen. De rechtzinnige opvatting werd van toen af in een aanmerkelijk deel van de Gemeente verzaakt, en de meesterknecht legde beslag op de geesten. Hiertoe kwam het reeds ettelijke jaren voor Comrie's aanvaarden van het ambt ter plaatse, maar het kon dan toch niet uitblijven, of Comrie moest bijna terstond na zijn optreden ter plaatse er de onaangename gevolgen van ondervinden. Almeer werd een sectarische afwijking van de aldus opgekomen groep merkbaar, en met het oog hierop begreep Comrie aanstonds zijn stellige roeping, om deze ongezonde afwijking met beslistheid en met geestelijke kracht tegen te gaan. Dien strijd bond Comrie dan ook zoo onmiddelijk als er zich de gelegenheid voor aanbood, aan, en gelijk wel niet anders kon, sloot zich deze polemiek niet op in de bestraffing van wie waren afgedoold, maar was ze een energieke poging, om het gevaar dat destijds in al soortgelijke afdwaling stak, te bezweren. Prof. Dr. Honig geeft in zijn dissertatie een zeldzaam volledig overzicht van Comrie's geschriften en opstellen; een reeks die u door haar rijkdom verrast en die u gedurig opnieuw klaarlijk toont, hoe 't Comrie volstrekt niet eeniglijk te doen was, om in Woubrugge de zoo bedenkelijke ketterij tegen te gaan, maar hoe hij zonder ophouden den drang in zich gevoelde, om de zuiverheid der Gereformeerde belijdenis en van het Gereformeerd Kerkelijk leven te beschutten tegen de vervalsching die juist in die dagen van alle zijden insloop. Niet zelden beeldt men zich nog in, dat in het midden der 18e eeuw de heerschappij der orthodoxe geestesrichting nog overal ongedeerd en ongekrenkt in onze Gereformeerde Kerken geëerbiedigd werd. Zoo aan iemand dan, was het echter aan Von Os, dat het averechtsche van deze ingebeelde voorstelling over Comrie onbetwistbaar zeker werd. Schier aan alle Academiën verliepen de Godgeleerde hoogleeraren zich steeds meer in bedenkelijke ketterijen. Comrie had dit zelf èn in Groningen èn in Leiden niet slechts nagespeurd, maar met klare oogen gezien. Ongeschonden belijdenis kende men in de theologische faculteiten bijna niet meer. Zelfs in Bernard de Moors' beroemde Dogmatiek, die van 1761 tot 1771 voor de uitgave, en alzoo tien volle jaren in beslag nam, en zich op 't voetspoor van à Marck bewoog, bewogen zich bedenkelijke zijstroomingen. Dit nu stuitte Comrie op geweldige wijze tegen de borst, en het is aan zijn verzet hiertegen te danken, dat hij zelf van meet af zoo beslist orthodoxe positie innam, dat hij zeer spoedig geheel de orthodoxe bevolking achter zich kreeg en achter zich hield. Sommige zijner werken verkregen allengs zeven à acht drukken en worden nog steeds nieuw opgelegd zoodra ze uitverkocht zijn. Hieruit volgt nu uiteraard in 't minst niet, dat Comrie zich niet veel uitlatingen heeft laten ontglippen en tot voorstellingen heeft laten verleiden, die aan ernstige bedenking onderhevig blijken, doch hierover viel men later niet. Wat het leven van Comrie bewoog en bezielde, was van meet af en bleef tot nu toe het onloochenbare feit, dat het in hoofdzaak Comrie was, die bezield was door den moed en de kracht in zijn geest bezat, om waar de Faculteiten en Classes en Provinciale Synodes steeds op losser voet gingen staan, voor de aloude belijdenis der vaderen op te komen. De hinder die zich hierbij voordeed, was en bleef nu echter, dat Comrie zijn Academische studiën niet in het aloude Dordsche Synodale spoor had geleid, maar met de faculteit der Philosofie, ten deele reeds te Groningen, maar vooral in de daarop volgende periode van zijn Academische studiën zich op een eenigszins ander standpunt had geplaatst. Eerst had men alzoo te rekenen met het gebrekkige van zijn opleiding in Schotland, toen met het verlangen van zijn vader om hem op 't kantoor zich in den geldhandel te zien verliezen, en toen in de derde plaats week hij af van de meeste theologische confraters door zijn meer philosophisch dan theologisch gestempelde studiën. Had hij zich hierbij nu bepaald tot de normale dogmatische, ontwikkeling zoo zou dit geen overwegend bezwaar hebben opgeleverd, doch die zelf beheersching was hem niet eigen. Veeleer ging hij op alle theologische geschillen uit die dagen tot in de kleinste bijzonderheden in, en dit verleidde hem om in meer dan één theologisch stuk pleidooien te voeren die nu niemand meer boeien. De geloovigen in den lande werden hierdoor echter in het minst niet verleid, om Comrie te verketteren. Op velerlei zijpad zijn ze hem voorzeker niet gevolgd, doch waar 't aankwam op besliste keus tusschen de belijdenis der vaderen en de in zijn tijd in gang zijnde pogingen, om de belijdenis der vaderen te verzaken en het onderspit te doen delven, is Comrie nog steeds, ook voor ons, de bezielde getuigen, die de uitkomst van Dordrecht eeren bleef en nieuwe bezieling schonk.

Dr. A. K.

[1]) Professor Dr. Honig heeft achter de stellingen waarop hij promoveerde, nog een zaakrijke inhoudsopgave van zijn dissertatie toegevoegd, die allerminst van belang ontbloot is. Na een korte inleiding biedt die inhoudsopgave als eerste Hoofdstuk in negen paragraphen een uitstekend overzicht van zijn levensloop; en daarop volgt dan in Hoofdstuk II een overzicht van *Comrie als Dogmaticus.* Nu kunnen we het overzicht van het eerste hoofdstuk hier laten rusten. Ons eerste artikel, dat we in de *Heraut* over Comrie gaven, bood hiervoor voldoende stof. Anders daarentegen is 't met het tweede Hoofdstuk, onder den titel van *Comrie als Dogmaticus.* Dit dient voor de lezers in de *Heraut* ontleed. Het biedt zes paragraphen, § 1. als inleiding, § 2. Comrie's leer van de wedergeboorte, § 3 Comrie's leer van het gebed, § 4. Comrie's leer van de Rechtvaardigmaking, § 5. Comrie's eigenaardige opvatting van de Christologie en de Praedestinatie, en dan § 6. waarin *'t slot* de saamvatting geeft. In Hoofdstuk III volgt dan *Comrie als Polemicus*, en wel in deze drie paragraphen: § 1. Inleiding, § 2. In dagen van strijd, en § 3. Beslechting van den kamp. De drie laatste bladzijden 289—292 geven dan *het Besluit.* Aan dit studiewerk van 293 bladzijden zijn dan bovendien nog toegevoegd 63 bladzijden *Bijlagen* en wel no. 1. Schotsche bescheiden, no. 2 Brief van Holtius aan Comrie, no. 3. Naamlijst der Predikanten van Jacobswoude, Esselijkerwoude en Woubrugge. No. 4. Extracten uit de Acta van de Classe van Leiden en Neder Rhijnland, betreffende het geschil tusschen Prof. J. van den Honert eenerzijds en de Predikanten Holtius en Comrie anderzijds. En ten vijfde: Vervolg van de lijst en het register van 't gene zoo voor, als van en tegen Ds. van der Os is uitgekomen. Deze summiere opgave zij volledigheidshalve aan deze studie toegevoegd.

„Want Hij is lieflijk,"

> Looft den Heere, want de Heere is goed; psalmzingt zijnen naam, want Hij is liefelijk.
> Psalm CXXXV : 3.

Lieflijk is een veelzeggende uitdrukking, waarin we tot uiting brengen wat onze gewone opvatting te boven gaat. De Psalmist, die dit roerende woord bezigt en op den Heere onzen God toepast, voelt dat hij voor een oogenblik in de zalige aanschouwing van den Heilige zich als verliest, en in nu de gewone uitdrukkingen geen term meer vindend, die 't diep aangrijpende van de teederheid van Gods liefde tot eenigszins genoegzame uitdrukking kan brengen, in heiligen drang naar een nog teederder woord grijpt. Dat God *goed* is, zoo als er in het eerste lid van Ps. 135 : 3 staat, voldoet niet meer aan wat hij uitdrukken wil, en daarom tast en grijpt hij naar nog teederder, bezielender, rijker uitdrukking, en spreekt het nu uit, dat God, niet alleen *goed* maar in zijn innig verband met zijn geloovigen zelfs *lieflijk* is. Het staat er zoo roerend schoon, zoo bezielend en zoo aangrijpend uitgedrukt: »*Psalmzingt zijnen Naam, want Hij is lieflijk.*« De zanger gevoelt zich, als we 't zoo uitdrukken mogen, door de heerlijkheid en de bezieling van Gods liefde als verrukt. Ook het eerste wat hij uitsprak greep aan. »Looft den Heere, want *de Heere is goed*«,

maar toch, hoe rijk deze bezielende uitdrukking ook zij, zoekt en tast hij naar nog dieper gevoelde, naar nog meer omvattende uitdrukking. Dat God *goed* is, we wisten het als kind, en we zongen het heel onze jeugd door met de vromen mede. »God is *goed*.« Maar toch, dat loven en verheerlijken van God als goed, put de diepte der gewaarwording niet uit. *Goed*, o, gewisselijk. In volstrekten zin genomen is Jehovah *alleen* goed. Aan Hem alleen faalt niets. Op Hem alleen kan het schoone begrip van *goed* in vollen zin worden toegepast. Maar toch is er in de gewaarwording, die het kleven onzer ziel aan God te weeg brengt, iets nog teederders, iets nog rijkers, iets nog dieper aangrijpend en bezielend, en dat is het wat de Psalmist tot uitdrukking poogt te brengen door te jubelen, dat de Heere niet alleen *goed* maar tegelijk lieflijk is; wat zeggen wil, dat het denken aan den hoogen God een zoo overweldigende gewaarwording in ons opwekt, dat het inbegrip van alle liefde zich in zijn Naam schijnt saâm te trekken.

Natuurlijk kan men dit roerende woord van »lieflijk« ook in ons menschelijk leven op de menschelijke, soms zelfs op de dierlijke aanrakingen en ontmoetingen toepassen. Doch dan voelt men aanstonds bij het uitspreken zelf van het woord, dat het niet in zijn rijke diepte wordt genomen. Waar gelijk hier de uitdrukking »lieflijk« gebezigd wordt, om de kalmere uitdrukking van »Hij is *goed*«, nog te verrijken, maakt zich een heilige drang van ons meester, die van zelf teweeg brengt, dat we ons in den rijkdom van Gods goedertierenheid verliezen. Dat »lieflijk« dringt nog dieper door dan elke andere uitdrukking die we bezigen, om de glorie Gods te verheerlijken. Tusschen den Heere onzen God en ons zielsbewustzijn schuiven zich telkens en gedurig bange, hinderende gewaarwordingen in, zoodat we aan onzen God wel denken en met Hem rekenen, maar dat er uit ons zondig hart onwillekeurig hinderlijke gewaarwordingen oprijzen, die van zelf teweegbrengen, dat ons denken aan God onrust in onze ziele wekt, soms zelfs onder den angst van de zelfaanklacht onze ziel weg doet zinken. Zelfs is deze afstootende gewaarwording niet zeldzaam. Zoo dikwijls onze conscientie de heugenis tusschen onze aanbidding en onze innerlijke gewaarwordingen inschuift, dringt zich zelfs de neiging aan ons op, om ons van onzen God te vervreemden, zijn heilige tegenwoordigheid te mijden, en in de tente der behoudenis zijn toorn te ontvluchten. Maar hoe sterk zulk een pijnlijke gewaarwording zich ook van ons kan meester maken, onze ziele blijft er niet bij, ze poogt veeleer op alle manier zich er aan te ontworstelen, en dan wordt de heilige drang van zelf voelbaar, om al 't bange en benauwde te ontvlieden en ons zoo eenlijk met de eere onzen Gods en met de verheerlijking van zijn Naam te ontledigen, dat 't ten slotte in ons wordt: Dring terug al wat de eere Gods in mijn ziel te kort zou doen, en laat 't eenlijk *om* Hem en uitsluitend *met* Hem zijn, dat ons zielsleven zich in actie zet.

En in zulke oogenblikken nu schiet de kracht en de beteekenis van elk ander woord te kort, om de teederheid en het aanminnige van de ons bezielende liefde Gods tot uiting te brengen. Dan zoeken we een nog teederder woord dan we anders plegen te gebruiken. *Goed* is ons dan te zwak, onze ziel moet in haar uitdrukking dan dieper doordringen en nog inniger toon aanslaan, en juist in zulk een oogenblik is dat meesleepende »lieflijk« het eenig rijk gekozen woord, om voor ons eigen zielsbesef onze innerlijke gewaarwording tot uiting te brengen. »Lieflijk«, het behoeft niet verbloemd, is dan ontleend aan een zichzelf opdringende vergelijking met de menschelijke liefde, die ze voor elkaar gevoelen, en met opzet in een gevoelsterm, in een gevoelsuitdrukking, in een gevoelsformule tot uiting brengen. De Psalmist had reeds geloofd aan de *goedheid* van Gods liefde, maar bij nog inniger en nog teederder gewaarwording is hier dat uitjubelen van de *goedheid* Gods niet voldoende. Het grijpt hem nu nog dieper, nog teederder, nog inniger aan. Eerst had hij volstaan met den Naam van zijn God te *loven*, maar nu moet 't van 't loven in het heilige *bezingen* overgaan. Vandaar de twee deelen in één vers. Eerst 't *Looft* den Heere, want Hij is goed«, en zoo blijft de uitdrukking van zelf kalm en rustig. Doch nu mag het hierbij niet blijven. Dieper dan 't *loven* gaat 't *Psalmzingen* en inniger grijpt 't *lieflijk* aan dan 't stempelen dat de Heere *goed* is. En zoo voleindt het bezielende vers zich van zelf in den bezielenden climax. Eerst »*Looft* den Heere, want Hij is *goed*.« Zoo hoort 't *loven* bij de *goedheid* Gods. Maar nu in het tweede lid komt de nog rijker poetische klimming. »Looft niet, maar *psalmzingt*, en psalmzingt, want zijn Naam is niet maar *goed*, doch teederder genomen, nog inniger schoon: »Psalmzingt Hem, want zijn Naam is lieflijk«.

Zoo spreekt zich dan in rijke poëtische taal hier het nog inniger, het nog teederder, het nog aangrijpender en het nog bezielender van de zalige gewaarwording van Gods genadige en als meêsleepende liefde uit. Of het Hollandsche woord van *lieflijk* dit ten volle uitdrukt, zij daargelaten. „Lieflijk" is in onze taal het teedere, het als wegsmeltende woord, om de teederheid der innige verbondenheid uit te drukken. En daarop komt het hier aan. Er is niets rijker, niets zaliger, niets bezielender dan de ons zoekende en aangrijpende liefde Gods. Dan wordt alles op zij gezet. Niets rekent meer mede. Weg valt wat anders onze liefde verkoelen kon. En het is dan, of God Almachtig ons in zijn teedere, wegsmeltende genade op neemt, en wij gevoelen ten slotte niets anders meer, dan dat eenig rijke en alles te bovengaande in onze zielsgewaarwording, dat de Liefde Gods ons verteert.

Dr. A. K.

Amsterdam, 8 Oct. 1920.

Het belangrijkste besluit dat de Generale Synode van Leeuwarden genomen heeft, raakt natuurlijk de uitbreiding, aanvulling of zoo men wilden uitbouw onzer Belijdenisschriften.

De behoefte aan zulk een uitbreiding werd reeds lang in onze Kerken gevoeld. Men vergete toch niet, dat sinds de Nationale Synode van Dordt van 1618 en 1619 van een nadere aanvulling of uitbreiding onzer Belijdenis geen sprake was geweest, wanneer men de Walchersche Artikelen, die geen algemeen gezag hadden verkregen, uitzondert. Meer dan drie eeuwen lang had de belijdenis stilgestaan. Toch kan het zeker niet ontkend worden, dat in deze eeuwen het inzicht in de waarheid Gods verder voortgeschreden en verdiept is geworden. En de rijpe vrucht van deze dogmatische ontwikkeling behoorde in den schat der Belijdenis te worden opgenomen. Daarbij kwam, dat ook de ontwikkeling der dwaling in dien tijd niet heeft stilgestaan; dat allerlei nieuwe ketterijen zijn opgekomen; en daarom de vraag wel moest gesteld worden, of de Kerk ook daartegen het getuigenis van Gods Woord niet had te doen uitgaan.

De aandrang ditmaal door alle Particuliere Synodes op de Generale Synode uitgeoefend, om tot uitbreiding onzer Belijdenis over te gaan, toonde dan ook wel, hoe de overtuiging in heel onze Kerk levendig was geworden, dat zulk een aanvulling noodzakelijk was.

Maar evenzeer werd daarbij door alle Particuliere Synodes uitgesproken, dat men de Belijdenisschriften zelf onverzwakt wilde handhaven. Er was dus geen sprake van, dat men bezwaren had tegen den *inhoud* der Belijdenis zelf. Veeleer bleek, dat men met onkreukbare trouw wilde vasthouden aan het geloof door onze vaderen ons overgeleverd. Niet om verandering van de Belijdenis zelf, maar om uitbreiding was het te doen.

Natuurlijk wil dit niet zeggen, dat daarom de *vorm*, waarin deze Belijdenis gegoten is, niet voor verbetering vatbaar zou wezen. In zooverre de uitdrukking, door verschillende particuliere Synodes gebruikt, dat men de Belijdenis algeheel en *ongewijzigd* wenschte te handhaven, tot misverstand in dit opzicht aanleiding kon geven, heeft de Generale Synode deze uitdrukking dan ook niet overgenomen. De Generale Synode sprak alleen van *onverzwakte* handhaving der Belijdenis. Elke poging tot ontwrichting of zelfs maar tot verzwakking van onze Belijdenis wees zij af. Maar dat de Belijdenis geheel ongewijzigd zou moeten blijven, sprak ze niet uit. En volkomen terecht. Onze Kerken hebben op de Generale Synode van Utrecht zelf een wijziging in de Confessie aangebracht door in Art. XXXVI een uitdrukking te schrappen, die naar de overtuiging onzer Kerken niet conform den Woorde Gods was. En het zou niet in overeenstemming met ons Gereformeerd beginsel zijn geweest, wanneer de Synode thans verklaard had de Belijdenis ook voor de toekomst *geheel ongewijzigd* te willen handhaven. Daarmede zou een valsch orthodoxisme in onze Kerken zijn ingeluid, dat aan de letter van de Belijdenis zich vastklampt en van geen verbetering der Belijdenis weten wil, zelfs niet van den *vorm*, waarin de waarheid is uitgedrukt. Er zou dan geen woord, geen titel of jota in de Belijdenis mogen veranderd worden. De Belijdenis zou even onfeilbaar zijn als de Heilige Schrift zelf.

Het is daarom goed geweest, dat de Generale Synode deze minder gelukkige uitdrukking, die tot misverstand aanleiding kon geven, niet heeft overgenomen. Zelfs heeft de Commissie, die over deze zaak rapport uitbracht, uitdrukkelijk verklaard te erkennen, dat de *vorm*, waarin onze Belijdenis gegoten is, wel voor verbetering vatbaar is. Niet elke waarheid, die we belijden, is daarin op even gelukkige wijze uitgedrukt. Er worden in onze Belijdenis teksten aangehaald als bewijsplaatsen, waarvan het de vraag is, of ze wel deze bedoeling hebben. Onze Belijdenis is en blijft feilbaar, omdat zij menschenwerk is. Op zich zelf zou er dan ook tegen textueele revisie van onze belijdenis geen bezwaar bestaan. Met een gravamen of bezwaar tegen den leerinhoud der Belijdenis heeft dit niet te maken. Dezelfde Synode van Dordt, die tegenover de Remonstranten verklaarde dat de geheele Belijdenis overeenkomstig Gods Woord is, heeft toch geen oogenblik geaarzeld daarna den tekst der Confessie aan een zeer nauwkeurige en minutieuse revisie te onderwerpen. Maar al erkende de Commissie, dat zulk een textueele revisie zeker niet ongeoorloofd en ook niet overbodig zou wezen, ze meende toch, aangezien geen enkel gravamen daarover uit de Kerken was gekomen, desaangaande geen voorstel aan de Synode te moeten doen. Trouwens, de kleine fellen en onvolkomenheden, die in dit opzicht onze Confessie aankleven, zijn van te ondergeschikten aard om zulk een revisie urgent te verklaren.

Van veel ingrijpender belang was natuurlijk de vraag, wanneer de Synode zou ingaan op den wensch, om den *dogmatischen* inhoud der Belijdenis aan te vullen, welken weg zij daarbij zou inslaan.

Om de beslissing, die de Generale Synode nam, wel te verstaan, dient eerst een blik te worden geslagen op de verschillende voorstellen, die ter Synodale tafel waren ingediend. Ook al gingen deze voorstellen alle uit van de noodzakelijkheid der uitbreiding, ze waren niet eenparig wat betreft de *motieven*, die tot deze uitbreiding moesten leiden, en evenmin wat den *omvang* en den *vorm* dezer uitbreiding aangaat.

De Kerkeraad van Amsterdam (Zuid), van wien eigenlijk het voorstel tot deze uitbreiding uitging, gaf tweeërlei grond aan. Vooreerst, dat het belijdend inzicht in de waarheid Gods in de laatste eeuwen niet onbeduidende vorderingen heeft gemaakt. En ten tweede dat ook de ontwikkeling der dwalingen, waarmede de Kerk in ons land te kampen heeft, steeds verder was voortgeschreden. Als voorbeelden van wat in onze Belijdenis ontbrak of althans aanvulling behoefde, wees de Kerkeraad met name op het ontbreken van een officieele formuleering inzake de H. Schrift en hare inspiratie in verband met de sedert Dordt opgekomen Schriftcritiek, inzonderheid tegenover de zoogenaamde ethische richting; inzake de eenheid en pluriformiteit der Kerk; in zake de verhouding der algemeene en bijzondere genade; en in zake het Adventisme, Chiliasme, de Christian Science, het Sabbatisme, het Spiritisme, de Theosophie enz.

De Classis Amsterdam, wier voorstel door de Particuliere Synode van Holland werd overgenomen en daarna door de meeste Particuliere Synodes werd gesteund, nam een geheel ander standpunt in. Ze liet het eerste motief weg, dat nl. de Kerk tot dieper inzicht in de waarheid Gods gekomen was en daarom op verschillende punten de Belijdenis aanvulling behoefde, en behield alleen den tweeden grond, nl. dat de Kerk geroepen was nader te formuleeren wat zij beleed tegenover de *opgekomen dwalingen*, zeer bepaaldelijk tegenover de *ethische richting*, waarbij dan onder meer genoemd werden als punten waarom het ging: de Heilige Schrift als het Woord Gods en hare ingeving door den Heiligen Geest; den Zoon van God als den Christus der Schriften; de verlossing, die in Christus Jezus is; het verband en de verhouding der algemeene en bijzondere genade; de Kerk des Heeren in hare eenheid en hare min of meer zuivere formatiën; de eenigheid en volstrektheid der Christelijke religie; de verhouding tusschen de Kerk des Heeren en de Overheid, en de anti-Christelijke beginselen welke thans op het gebied van het maatschappelijk leven aan de orde zijn.

En weder een ander standpunt nam ten slotte de particuliere Synode van Friesland (Noordelijk gedeelte) in. Deze Synode sprak uit, dat er belangrijke artikelen in onze Belijdenis waren, met name die handelen over de H. Schrift (Art. II—VII), over het onderscheid en de merkteekenen der ware en valsche kerk (Art. XXIX) en over het ambt der Overheid (Art. XXXVI) *die niet meer op de hoogte zijn van de behoefte dezer tijden en ook niet altijd duidelijk en volledig meer het gevoelen der Kerken* vertolken betreffende de eenheid en pluriformiteit der Kerk, de verhouding van Kerk en Staat en de tegenstelling van de Souvereiniteit Gods met de dusgenaamde Volks- en Staatssouvereiniteit, en stelde daarom aan de Generale Synode voor, met name ten opzichte van deze drie stukken tot een *duidelijke omschrijving te komen* van wat onze Kerken belijden. Voorts toonde ook deze Synode wel een open oog te hebben voor het gevaar, dat school in het opkomen van nieuwe en het weer opleven van oude dwalingen, zooals theosofie, spiritisme enz., maar ze wees met niet minder nadruk op de bedenkelijke teekenen in de levenspractijk die zich hier en daar voordeden en die getuigden van een uitwissching der grenzen tusschen kerk en wereld en neiging tot wereldgelijkvormigheid. Ze stelde daarom voor, aan de Generale Synode tegen deze genoemde dwalingen in de leer en afwijkingen in het leven een wel beredeneerd getuigenis te doen uitgaan. Een uitbreiding en aanvulling der Belijdenis zelf met het oog op al deze nieuwe dwalingen wenschte de Synode van Friesland (Noord) dus niet. Ze achtte daarvan een getuigenis aan de Kerken genoeg. De aanvulling van de Belijdenis moest zich bepalen tot de genoemde artikelen en moest dienen om, waar deze artikelen *niet volledig en niet duidelijk* het gevoelen der Kerken meer vertolken, tot een duidelijker omschrijving te komen. Het motief, dat reeds bij den Kerkeraad van Amsterdam (Zuid) op den voorgrond had gestaan, kwam hier eerst tot zijn volle recht.

Legt men deze drie voorstellen naast elkander, dan is het duidelijk, dat de Generale Synode zich geheel bij het voorstel van de *Friesche Synode* heeft aangesloten. De Generale Synode besloot toch eene Commissie te benoemen met het beperkte welomschreven mandaat om *eene nadere formuleering* en *uitwerking van de drie* artikelen des geloofs over de *Heilige Schrift*, over de *Kerk* en over de *verhouding van Kerk en Overheid* in overweging te nemen, en als vrucht daarvan zoo mogelijk aan de eerstvolgende Synode een ontwerp in dezen geest en van deze strekking in te dienen. En voorts werd besloten in zake de door de Particuliere Synodes genoemde dwalingen een *Getuigenis* tot de Kerken te doen uitgaan, dat in korte trekken de gevaren aanwijst, waaraan de Kerken in den tegenwoordigen tijd van alle zijden in haar *belijdenis* en *leven* blootstaan.

Hieruit blijkt tevens wat het motief is, dat de Generale Synode geleid heeft om tot aanvulling der Belijdenis over te gaan. Dat motief is niet geweest om bepaalde afwijkende richtingen of ketterijen te veroordeelen. Ware dat het doel geweest, dan zouden geheel andere Artikelen onzer Belijdenis genoemd geweest zijn. Want al kan bij het eerstgenoemde artikel: de Heilige Schrift en haar inspiratie, nog gedacht worden aan de dwaling der ethische richting, bij de twee andere genoemde artikelen: de Kerk en de verhouding van Kerk en Staat, kan hiervan geen sprake wezen. Het noemen van deze Artikelen wijst er op, dat de Generale Synode, evenzeer als de Friesche Synode, van oordeel was, dat niet allerlei opgekomen dwaling, maar wel het feit, dat deze artikelen niet duidelijk en volledig meer het gevoelen der Kerken vertolken, tot een nadere uiteenzetting van deze geloofswaarheden dwong. De commissie, die deze zaak ter Synode voorbereidde, wees er in haar rapport dan ook met nadruk op, dat de leiding des Heiligen Geestes op dit drietal punten het inzicht der Kerk verdiept had en daarom een aanvulling der Belijdenis noodzakelijk was.

Dat de Generale Synode in haar beperkt en welomschreven mandaat den arbeid der Commissie, die deze aanvulling te ontwerpen heeft, tot het drietal Artikelen bepaalde, getuigt dan ook van wijze voorzichtigheid. Een nadere aanvulling onzer Belijdenis omtrent den Zoon van God als den Christus der Schriften, de verlossing, die in Jezus Christus is, de eenigheid en volstrektheid der Christelijke religie en wat nog meer in de voorstellen der verschillende Particuliere Synodes genoemd werd, was niet alleen niet noodzakelijk, maar zou zelfs een overbodig werk geweest zijn. Wat onze belijdenis desaangaande zegt is zoo klaar en duidelijk, dat elke nadere aanvulling of verklaring hier geheel overbodig zou geweest zijn. Maar geheel anders staat het met de genoemde artikelen over de Heilige Schrift, de Kerk en de verhouding van Staat en Kerk.

Wat de Heilige Schrift en hare inspiratie betreft, staan we in onzen tijd voor vraagstukken, die in dien vorm aan onze vaderen geheel onbekend waren. Ook de Roomsche Kerk heeft ingezien, hoe broodnoodig het was op dit punt tot een nadere formuleering te komen en heeft daarvoor zelfs een aparte Commissie benoemd. Bij de behandeling van de tuchtzaak van Ds. Netelenbos is bovendien wel zeer duidelijk gebleken, hoe onze Belijdenis op dit punt nadere aanvulling behoeft.

Hetzelfde geldt evenzeer van de Artikelen onzer Geloofsbelijdenis over de Kerk. Het vraagstuk van de zoogenaamde pluriformiteit der Kerk wordt door ons zeker in geheel anderen zin verstaan en opgelost dan onze Vaderen dit deden. Het gravamen door Dr. Buizer op de Generale Synode tegen deze Artikelen ingediend, is wel als zoodanig ongegrond verklaard, omdat het op een verkeerde opvatting van deze Artikelen berustte, maar het vraagstuk zelf, door Dr. Buizer aan de orde gesteld, is daarmede nog niet opgelost. Ook hier is allengs dieper inzicht verkregen en dient daarom onze Belijdenis duidelijker te worden omschreven.

En wat het laatste Artikel betreft, Artikel XXXVI, dat handelt over de verhouding van Staat en Kerk, zoo heeft de amputatie, die dit Artikel op de Synode van Utrecht onderging, wel uit dit Artikel weggenomen, wat naar de overtuiging onzer Kerken met Gods Woord in strijd was, maar terecht is gevoeld, dat we met deze negatieve uitspraak er niet zijn en we noodig hebben een positieve verklaring, hoe de verhouding tusschen Staat en Kerk behoort te zijn.

Al zou de vraag kunnen opkomen, of naast dit drietal artikelen ook niet het leerstuk van de *algemeene genade* aan de orde had kunnen gesteld worden, omdat dit leerstuk, dat voor onze Gereformeerde Dogmatiek van zoo groot belang is, in onze Confessie zeker niet genoeg tot zijn recht komt, toch begrijpen we, dat de Synode zich beperkt heeft tot dit drietal vraagstukken, omdat zij het meest urgent van aard zijn.

Al is de taak der Commissie, die deze aanvulling der Belijdenis heeft voor te bereiden, dus zeer beperkt, ze heeft daarom nog geen gemakkelijken arbeid. Het is wel te betreuren, dat Prof. Bavinck, die door zijn uitnemend rapport over deze zaak aan de Synode den weg wees en op dogmatisch gebied de meest bevoegde raadsman onzer Kerken is, door zijn ongesteldheid verhinderd werd zelf in deze Commissie zitting te nemen en leiding te geven. Maar de Commissie, die zoo ruime bevoegdheid kreeg om van het advies van buiten- en binnenlandsche Kerken gebruik te maken, zal zeker niet te vergeefs bij Prof. Bavinck om raad aankloppen.

Moge het aan deze Commissie geschonken worden, onder de leiding des Heiligen Geestes haar ernstigen en gewichtigen arbeid te volbrengen. Ze zal dan een verdienstelijk werk voor de Kerken hebben verricht.

Timotheus.

Het ook in onze Gereformeerde kringen welbekende en veel gelezen weekblad *Timotheus* mocht in de Augustusmaand zijn vijf-en-twintig-jarig bestaan vieren. Een feestelijke bijeenkomst vond plaats ten huize van den hoofdredacteur, den heer J. N. Voorhoeve. En als gedachtenis aan dit feit, werd een feestnummer uitgegeven met de portretten van de redacteurs en redactrices, die aan dit blad medewerken, terwijl voorts ook van verschillende hunner bijdragen waren opgenomen, die de beteekenis van *Timotheus* in het licht stelden of een hartelijken gelukwensch bevatten.

Nu dit feestnummer ook aan onze redactie werd toegezonden, willen we gaarne van de gelegenheid gebruik maken om onze waardeering uit te spreken voor hetgeen dit Christelijke weekblad al deze jaren ons geleverd heeft. *Timotheus* heeft niet in engeren zin genomen een Gereformeerd standpunt ingenomen. Het zocht zijn medewerkers onder mannen en vrouwen van verschillende richting. Maar het sloeg steeds een beslist Christelijken toon aan, het kwam op voor de heiligheid van Gods Woord, het bracht een gezonde en degelijke lectuur en het toonde van alle gaven en talenten op Christelijk gebied ons geschonken, gebruik te willen maken. Onder de talrijke medewerkers wordt meer dan een Gereformeerde gevonden.

Zoo heeft *Timotheus* niet alleen goede Christelijke lectuur ons geschonken, maar, gelijk Minister De Visser terecht schreef, het heeft op frissche en aangename wijze week aan week het oude, heerlijke Evangelie van onzen Heiland aan honderden, jong en oud, verkondigd.

Daarom voegen ook wij gaarne onzen gelukwensch bij de vele, die *Timotheus* op dit zilveren feest hebben gehuldigd. *Timotheus* heeft zich een eervolle plaats in onze Christelijke pers veroverd. Het is een getrouwe getuige geweest voor het Woord van God. Moge *Timotheus* nog menig jaar op die wijze voortgaan en het »pand hem toebetrouwd, getrouw bewaren".

Christen-Socialisme.

Men meent vaak, dat het Christen-Socialisme zulk een onschuldige zaak is. Het socialisme is niet anders, zoo zegt men, dan een ander oeconomisch stelsel dan het kapitalisme. En waarom zou een Christen dan niet voor dit socialistische stelsel mogen partij kiezen.

Wie kennis neemt van het Christen-Socialistisch Weekblad *Opwaarts* zal van dien waan wel genezen worden.

In het nummer van 1 Oct. wordt een uitvoerige critiek op de Troonrede gegeven. Natuurlijk zal niemand aan de redactie het recht ontzeggen om zulk een critiek te oefenen. De Troonrede is een officieele verklaring van de Regeering, en wie daartegen bedenkingen heeft, mag deze vrij uitspreken in ons vrije vaderland. Heel anders dan in het communistisch geregeerde Rusland, waar elke critiek op de Regeering het zwijgen wordt opgelegd.

Maar zulk een critiek in een blad, dat nog den naam van Christelijk voert, dient dan toch een Christelijk karakter te dragen. De wijze, waarop min of meer de spot wordt gedreven met de Koningin, die deze rede uitsprak, toont reeds hoe weinig eerbied hier gevonden wordt voor het Koninklijk gezag. Het: vreest God, eert den Koning, schijnt in den Bijbel dezer Christen-socialisten niet meer voor te komen. Nog erger is, dat ook met de bede aan 't einde van de Troonrede een loopje wordt genomen.

Maar het ergst is wel het slotwoord van de redactie:

»Er is één plek (waarlijk geen plekje) hier op aarde, waar *geen* »Troonreden« worden gehouden. Die oase in de woestenij van Regeerings-Farizeïsme is, niet toevallig, hetzelfde oord dat de kracht bezit zich staande te houden tegenover *alle kapitalistische Staten* met hun vergeefsche wapenen, hun vergeefsche blokkaden, hun vergeefsche laster, hun vergeefsch krassende Farizeër-pennen. Dat is het land, waarover in de (Troonrede) zoo pijnlijk gezwegen wordt.

„Maar wanneer zal het volk van deze Staten ophouden dom te zijn en te begrijpen, dat het een *revolutie waard is* (wij cursiveeren) om zich van Troonrede en de aankleve van dien eens voor goed te ontdoen."

Het land, dat de eenige oase heet te midden van de »woestenij," het land, waar geen Troonreden meer gehouden worden, is natuurlijk *Rusland*.

Teekent het niet, dat dit land hier als het ideaal ons voor oogen wordt gehouden? En dat het een revolutie waard wordt geacht om naar het voorbeeld van dit land van »Troonreden" verlost te worden.

Rusland heeft geen Troonrede meer met »de aankleve van dien."

Het is zoo eenvoudig gegaan. Men heeft den Czaar met zijn vrouw en kinderen op de schandelijkste wijze vermoord.

Hoe diep moet men niet gezonken zijn, wanneer naar zulk een land als voorbeeld ter navolging wordt verwezen.

Er is een spreekwoord dat zegt, dat het bederf van het beste het ergste is.

Een Christen-socialist maakt het erger dan een socialist. Een man als Schaper zou zich niet zoo hebben uitgelaten.

Weten deze mannen, die zich nog Christenen noemen, maar aldus het volk tot revolutie opzetten om van de Troonreden en »de aankleve van dien« zich voor goed te ontdoen, dan niet meer wat de heilige Apostel Paulus heeft gezegd?

»Alle ziel zij de machten over haar gesteld onderworpen. Want er is geen macht dan van God. Alzoo dat die zich tegen de macht stelt, de verordening van God wederstaat. En die ze wederstaan, zullen over zich zelven een oordeel halen.«

Dr. H. H. K.

Leestafel.

ANTHONIA MARGARETHA, DE PREDIKANTSVROUW. J. H. Kok — 1919 — Kampen.

Toen vóór nu vier jaren het tijdschrift »Christelijk Vrouwenleven« zou worden opgericht, beloofde ook »Anthonia Margaretha«, nom de plume van talentrijke Christelijke schrijfster, den Uitgever KOK, 'n rubriek voor haar rekening te nemen.

In de geboortegeschiedenis van CHRISTELIJK VROUWENLEVEN ben ik niet ingewijd en weet er dan ook niets van of de dames, die er de redactie van vormen, den heer KOK hebben gevraagd haar uitgever te willen zijn, dan wel omgekeerd. Mocht dit laatste het geval zijn geweest, dan heeft de heer KOK getoond, door ook bij ANTHONIA MARGARETHA aanzoek te doen, in zijn vragen van dames zich aan hem voor persarbeid te verbinden, 'n man te wezen van 'n bezonnenheid, welke, ook op dit gebied, voor gelukkig-kiezen onmisbaar is. 'n Attractie van CHRISTELIJK VROUWENLEVEN is voor mij, dat de artikelen, die zoowel de Redactie als de Staf van Medewerkers er voor leveren, zich, over het geheel niet alleen kenmerken door een zekere elegantie van schrijftrant, maar ook door een van zaakkennis getuigende degelijkheid. Wat dit laatste aangaat, treft de dames zeker niet het verwijt, wat wel eens — en niet geheel ten onrechte — 'n Journalist trof, wanneer zijn schrijverij over 'n onderwerp wat al te veel deed denken aan het spreken dier Grieksche Sophisten, die, pratend over 'n onderwerp, hun schamele schijn-wijsheid daaromtrent wisten te bedekken met het manteltje eener min of meer sierlijke rhetorika.

'n Van meet-af verstandige arbeidsverdeeling tusschen de verzorgsters der verschillende rubrieken in CHRISTELIJK VROUWENLEVEN heeft tot het voorkomen van dit verwijt zeker niet weinig meegewerkt.

Aan ANTHONIA MARGARETHA is daarbij nog een bijzondere omstandigheid ten goede gekomen. Kort toch vóór het eerste nummer van CHRISTELIJK VROUWENLEVEN verschijnen zou, »ontspon zich«, zoo vertelt zij in dit haar boek, »in de rubriek KERKNIEUWS van de NIEUWE ROTTERDAMSCHE COURANT een twistgesprek, dat bepaald vermakelijk zou geweest zijn, indien het niet de droeve geestesgesteldheid van vele hedendaagsche predikantsvrouwen verraden had«.